

*К. І. Ананашенко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та процесу
Чернігівського національного
технологічного університету*

УДК: 346.6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ СПОСОБИ І НАПРЯМИ

У статті досліджуються адміністративні та економічні методи державного регулювання ціноутворення на продовольчі товари, напрями правового регулювання ціноутворення, відповідна судова практика.

Ключові слова: *ціна, продовольчі товари, граничні ціни, декларування цін, торговельні надбавки, рівень рентабельності.*

В українській правовій науці маємо досить велику кількість наукових розвідок з питань державного регулювання господарської діяльності; у числі малодосліджених залишаються організаційно-господарські відносини у сфері ціноутворення. Проблема ціноутворення у галузі сільського господарства і продовольчої сфери в Україні та зарубіжних країнах перебуває у центрі уваги вчених-економістів [1; 4; 5; 11; 13; 24; 25]. Дослідники-правознавці зосереджуються на загальних аспектах відносин у сфері ціноутворення [6], також ними розглядалися правові питання ціноутворення на лікарські засоби [8, с. 8, 17–18, 20–21] і тарифоутворення у сфері житлово-комунального господарства [19], відносини ціноутворення на продовольчі товари ними практично не аналізувались. У той же час частота кризових ситуацій на ринках продуктів харчування, різке зростання цін на окремі продовольчі товари, що супроводжується незначним підвищенням рівнів доходів населення, є сигналами того, що проблема створення ефективної системи державного регулювання цін на продовольчі товари залишається невирішеною [17, с. 26]. З огляду на викладене порушена нами тема видається досить актуальною.

В якості основних завдань дослідження вбачаємо: систематизацію передбачених законодавством України способів (методів) державного регулювання ціноутворення на продовольчі товари, визначення основних напрямків державного регулювання ціноутворення в цій сфері, окреслення правової бази застосування цін на продовольчі товари, огляд відповідної судової практики, напрацювання рекомендацій по вдосконаленню правових механізмів ціноутворення на продовольчі товари в Україні.

Вихідним положенням для нашого дослідження вважаємо позицію видатного теоретика господарського права В. К. Мамутова, який ставить ключове питання щодо державного регулювання цін: а чи можливо

взагалі вважати ціни ринковими, якщо більша частина цін складається із витрат на суспільні потреби у точно визначеному державою розмірі, коли держава встановлює граничні ціни на деякі товари? На його думку, вільне ціноутворення в соціально орієнтованій економіці – це в значній мірі міф [21, с. 185–186]. Цю позицію розвинув дослідник Г. Солодучин [18, с. 93]: держава непрямо впливає на усі без виключення ціни, встановлюючи певні «правила гри» для суб'єктів господарювання, використовуючи механізми податкового, валютного, бюджетного, митного, кредитного та іншого регулювання. Спробуємо визначитись з основними формами, методами, напрямками правового впливу держави на рівень і динаміку росту цін.

Державне регулювання цін на продовольчі товари визначають як: вплив державних органів влади на чинники, які зумовлюють формування цін на продовольчу продукцію, від визначення правил їх розрахунку й обґрунтування до особливостей затвердження й перегляду [17, с. 26]; діяльність держави, спрямовану на встановлення й збереження такого рівня цін, який би забезпечував рентабельну діяльність суб'єктів господарювання, паритет цін різних галузей економіки, реальність заробітної плати, стійкість валюти й інші економічні параметри в державі [12, с. 98]. Державне регулювання ціноутворення на продовольчі товари має декілька цілей: стабілізація цін з їхнім коливанням у відносно вузькому коридорі [26, с. 141], гарантування оптимального співвідношення рівнів доходів громадян із витратами на купівлю продуктів харчування [17, с. 26, 27]; утримання процесу інфляції, захист української економіки від руйнівного впливу цін [12, с. 98–99].

О. О. Чумакова, дослідивши точку зору вчених-економістів на питання форм і методів державного регулювання, виокремилася три основні підходи: одні дослідники розкривають форми державного регулювання ціноутворення через методи, інші – навпаки (коли категорія «метод» розглядається ширшою за категорію «форма»), а треті ототож-

нюють ці поняття [22, с. 152]. Однією з найбільш поширених у науковій економічній і юридичній літературі є позиція, що державне регулювання цін реалізується у двох формах (двома методами чи засобами): прямого (адміністративного) і непрямого (економічного) регулювання [18, с. 92; 22, с. 153; 23, с. 304–305; 25, с. 83–84].

Суть адміністративних методів державного регулювання ціноутворення полягає у встановленні загальнообов'язкових правил формування, встановлення і застосування цін [18, с. 92]. Аналіз законодавства у продовольчій галузі, галузі сільського господарства дозволяє виокремити такі **прямі способи** державного регулювання ціноутворення на продовольчі товари:

1) установлення граничних цін на продовольчі товари (поширений практично в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою [26, с. 141]).

За Законами України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17.06.1999 (ст. 6), «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 (ч. 10 ст. 18) Уряд України встановлює мінімальні ціни на цукор, цукрові буряки, алкогольні напої (для прикладу: постанови Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 № 179 «Про державне регулювання виробництва цукру та цукрових буряків у період з 1 вересня 2011 р. до 1 вересня 2012 р.», від 30.10.2008 № 957 «Про встановлення розміру мінімальних оптово-відпускних і роздрібних цін на окремі види алкогольних напоїв»).

Конституційний Суд України розглядав питання конституційності норм закону про мінімальну ціну на цукор. У рішенні від 15.04.2004 № 10-рп/2005 Суд вказав, що положення ст. 6 Закону «Про державне регулювання виробництва та реалізації цукру» щодо запровадження мініимальної ціни на цукор не передбачають неправомірного обмеження конкуренції, виробники цукру мають можливість конкурувати, встановлюючи ціну, максимально наближену до визначеної

мінімальної ціни на цукор. В ухвалі від 25.10.2012 у справі за позовом Державної інспекції з контролю за цінами у Вінницькій області до ТОВ «ЕКО» про стягнення штрафних санкцій Вищий адміністративний суд України визнав, що реалізація цукру по ціні нижчій за встановлену постановою КМУ, як такого, що не відповідає споживчим якостям, є неправомірною, оскільки законодавством не передбачено порядок зниження цін на продукти, ціни на які регулюються державою.

Відповідно до статей 3–5, п. 8.6 ст. 8, п. 15.10 ст. 15 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 держава здійснює регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції, встановлюючи мінімальні та максимальні інтервенційні ціни. Об'єктами такого регулювання виступають окремі види сільськогосподарської продукції (товарів): пшениця тверда, м'яка; кукурудза; горох; гречка; соя; м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці; молоко сухе; масло вершкове; олія соняшникова, ін. Відповідно до ринкової кон'юнктури Кабінет Міністрів України запроваджує державне цінове регулювання окремих із цих об'єктів за результатами моніторингу аграрного ринку (наприклад, постановою Уряду України від 20.08.2014 № 361 визначено Перелік об'єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання у 2014–2015 рр.). У разі запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін Уряд України може встановити граничні ціни продажу об'єкта державного цінового регулювання на рівні максимальної інтервенційної ціни або його придбання на рівні мінімальної інтервенційної ціни (останні розраховуються за Методикою, затвердженою постановою Уряду України від 11.02.2010 № 159). Кабінет Міністрів України установлює мінімально допустимий рівень цін на продукцію тваринництва, який використовується як база для розрахунку дотацій, а також для розрахунку ціни при закупівлі продукції тваринництва безпосередньо у виробника. Так, постановою КМУ від 22.08.2012 № 807 затвер-

джувався мінімально допустимий рівень цін на молоко на 2012 р.

Наказом Міністерства економіки України від 13.08.2008 № 341 затверджена Інструкція про заповнення і застосування декларації про оптову ціну на продовольчі товари, щодо яких запроваджено державне регулювання. Декларація складається суб'єктом господарювання/виробником товару окремо на кожну партію товару за встановленою формою в одному примірнику, який залишається у виробника і застосовується разом з первинним документом для проведення господарських операцій з відпуску товару.

За період 2008–2014 рр. об'єктами державного цінового регулювання в Україні були пшениця, жито, ячмінь, кукурудза, цукор, борошно, молоко сухе, гречка, масло вершкове, горох, ін. Проте, за свідченням фахівців, встановлені обмеження не зупиняють зростання цін [15].

Світова практика застосування мінімальних цін свідчить, що держава встановлює їх з метою захисту сільськогосподарських товаровиробників від різкого падіння цін на сільськогосподарську продукцію в період масового збуту продукції чи в період прояву сезонності. Досвід розвинених країн щодо механізмів розрахунку та застосування міні-мальних цін піддається критиці, оскільки його застосування спричиняє перевиробництво продуктів, потребує збільшення фінансових витрат (субсидування експорту, витрат на ліквідацію надлишку продукції) тощо [16, с. 56, 58];

2) установалення граничних рівнів торговельної надбавки (націнки) та поставальницько-збутової надбавки. Так, за Законом «Про державну підтримку сільського господарства України» (п. 3.3 ст. 3, п. 8.6 ст. 8) для об'єктів державного цінового регулювання встановлюється гранична торговельна надбавка (націнка) на рівні не вище 20% оптово-відпускної ціни виробника (митної вартості) до кінцевого споживача. Кабінет Міністрів України може застосовувати обмеження рівня торгової націнки (знижки) на гуртовому або роздрібному ринку визначеного об'єкта цінового регулюван-

ня в разі запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін. За постановою Уряду України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 № 1548 Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації встановлюють торговельні надбавки на дитяче харчування, на продукцію громадського харчування, що реалізується в загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах, граничні торговельні (постачальницько-збутові) надбавки до оптової ціни виробника (митної вартості) на борошно, хліб, макаронні вироби, крупи, цукор, яловичину, свинину і м'ясо птиці, ковбасні вироби варені, молоко, сир, сметану, масло вершкове, олію соняшникову, яйця курячі не вище 15% без урахування витрат з їх транспортування у міжміському сполученні.

Громадська організація «Інститут Регіонального Розвитку» (м. Львів) наприкінці 2009 – на початку 2010 р. провела громадську експертизу в галузі регулювання цін (тарифів) на обласному рівні на соціально значимі товари і послуги. За висновком цієї організації [10, с. 5] масові порушення цінової дисципліни по продуктах масового споживання засвідчують проблемність регулювання та його низьку ефективність. Регулювання граничних торговельних надбавок на дитяче харчування сприяє нарощенню транспортних витрат через можливість їх включення понад граничний розмір торговельної надбавки. І. Сидор також вказує на факти маніпуляцій з цінами на продовольчі товари, на які нараховуються торговельні надбавки, що не забезпечує невисокого рівня цін на продовольчі товари [17, с. 28].

З питань застосування цитованих норм маємо такі показові судові спори. У справі за позовом ТОВ «Немирівський комбінат громадського харчування» до Державної інспекції з контролю за цінами у Вінницькій області про визнання недійсним рішення (ухвала від 29.09.2011) ВАСУ визначив: оскільки позивач самостійно готував і ре-

алізував плодово-ягідний напій зі смородини в установах громадського харчування навчальних закладів, обмеження рівня торговельної надбавки в такому випадку не повинні застосовуватись. В ухвалі від 02.10.2014 у справі за позовом ТОВ «ЕКО» до Державної інспекції з контролю за цінами в Луганській області про визнання нечинним та скасування рішення суд встановив, що за нормами ДСТУ 3143-95 «М'ясо птиці...» печінка та шлунок не відносяться до м'яса птиці, а тому відносно них не може встановлюватися граничний розмір надбавки до ціни виробника. У судовій практиці розглядалось питання, яку ціну вважати оптовою, стосовно якої застосовується гранична торговельна надбавка. У справі № К/9991/7168/11 за позовом ТОВ «Спринтер-Донецьк» до Державної інспекції з контролю за цінами у Донецькій області про визнання протиправними та скасування рішення і припису (ухвала від 23.01.2014) ВАСУ вказав, що «...при обчисленні постачальницько-збутових надбавок необхідно застосовувати фактичну ціну, визначену у вадаткових накладних на відпуск товару»;

3) установа граничних рівнів рентабельності. Уряд України може встановлювати граничні рівні рентабельності до витрат: переробників товару, якщо внаслідок такої переробки виробляється об'єкт державного цінового регулювання; осіб, які надають послуги із зберігання (схову) об'єктів державного цінового регулювання, в разі запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін (п. 8.6 ст. 8 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України»). За постановою Уряду України від 25.12.1996 № 1548 Рада міністрів АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації встановлюють граничні рівні рентабельності на дитяче харчування, граничні рівні рентабельності виробництва борошна, хліба і хлібобулочних виробів для діабетиків.

За висновками ГО «Інститут Регіонального Розвитку», ціль регулювання рівня рентабельності досягається лише в поєднанні з іншими методами регулювання. При застосу-

ванні такого методу регулювання обмежуються можливості інвестиційної діяльності підприємств. Цікаво також, що в областях, які не запровадили такого регулювання щодо цін на хліб, останні є нижчі середньоукраїнської ціни [10, с. 4]. Проаналізувавши результати проведених перевірок суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво борошна та хліба, І. Сидор також доходить висновку про недоліки вказаного методу державного регулювання цін, а саме: деякі суб'єкти господарювання з метою підвищення оптово-відпускних цін збільшують витрати на виробництво хліба, включивши у собівартість виробництва витрати, безпосередньо не пов'язані з виробництвом [17, с. 27];

4) **декларування зміни цін.** Постановою КМУ від 17.10.2007 № 1222 визначається механізм декларування суб'єктами господарювання зміни оптово-відпускних цін на борошно різних видів і сортів, крупи гречані, яловичину, свинину, м'ясо птиці (тушка), ковбасні вироби варені, молоко коров'яче питне, сир кисломолочний із вмістом жиру до 9%, сметану із вмістом жиру до 20%, масло вершкове із вмістом жиру до 72,5%, яйця курячі, цукор-пісок, олію соняшникову. Декларуванню підлягають зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари у разі, коли такі ціни збільшуються протягом місяця більш як на 1%. Зміна оптово-відпускних цін суб'єктами господарювання, які провадять діяльність з виробництва або реалізації продовольчих товарів, здійснюється з дати погодження уповноваженим органом декларації зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари. Повноваження місцевих державних адміністрацій по декларуванню зміни цін на вказані товари закріплені у п. 12 постанови Уряду України від 25.12.1996 № 1548 (зауважимо, що Закон «Про місцеві державні адміністрації» від 09.04.1999 не передбачає таких повноважень у держадміністрацій). Наказом Мінекономрозвитку і торгівлі України від 14.08.2013 № 967 визначено Порядок надання висновків щодо розрахунків економічно обрентованих планованих витрат під час

формування оптово-відпускних цін на продовольчі товари, зміни цін на які підлягають декларуванню.

Вважаємо, що такий спосіб державного регулювання передбачає надмірний вплив держави на ринкові процеси, адже зміна ціни товарів на суму 1% є доволі частим явищем на українському ринку, і створенням складної адміністративної процедури декларування держава не зможе вирішити проблему зростання відповідних цін. Виконання постанови Уряду України від 17.10.2007 № 1222 вимагає безперервної роботи уповноваженого контролюючого органу. Донедавна таким органом була Державна інспекція з контролю за цінами та її територіальні органи. Згідно з постановою КМУ від 10.09.2014 № 442 ця Інспекція ліквідується, а функції із здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням вимог щодо формування, встановлення та застосування державних регульованих цін покладаються на Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Службу)¹. Можна допустити, що лише за цим напрямом роботи територіальні органи Служби повинні мати кількох співробітників, і результати цієї роботи, як ми спостерігаємо в щоденному житті, не видаються ефективними. Часті декларування вимагають від підприємця постійного відволікання від основної роботи, додаткового навантаження на працівників. Можливо внаслідок цих причин порушення порядку декларування є досить поширеним порушенням (кількість відповідних судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень за останні роки – біля 50% від усіх рішень щодо ціноутворення на продовольчі товари).

Процедура декларування зміни оптово-відпускних цін на продовольчі товари виглядає наступним чином:

1) Суб'єкти господарювання, які провадять діяльність з виробництва продовольчих товарів, не пізніше ніж за 10 робочих днів до запровадження оптово-відпускних цін подають до територіальних органів Служби такі

¹ У подальшому в статті буде здійснюватися посилання на Службу замість Держцінінспекції, хоча в нормативно-правових актах відповідні зміни ще не вносились.

документи: пояснювальну записку щодо обґрунтування необхідності зміни цін; калькуляцію собівартості виробництва товарів; довідку про обсяги виробництва товарів та ін. Суб'єкти господарювання, які провадять діяльність з реалізації продовольчих товарів, подають дещо інший пакет документів не пізніше ніж за 3 робочих дні до запровадження нових цін.

2) В установленому порядку Служба видає висновки щодо розрахунків економічно обґрунтованих планованих витрат під час формування оптово-відпускних цін суб'єктові господарювання, який провадить діяльність з: виробництва продовольчих товарів – у 7-денний строк; реалізації продовольчих товарів – у 2-денний строк. Підставою для відмови у видачі висновку є неподання суб'єктом господарювання в повному обсязі документів, неналежне їх оформлення або необґрунтованість необхідності зміни цін. Під час аналізу розрахунків витрат, які включаються до оптово-відпускних цін, перевіряються: обґрунтованість статей витрат виробничої собівартості, урахування при їх визначенні планованого обсягу виробництва, галузевих технологічних нормативів (норм) матеріальних витрат, техніко-економічних розрахунків та кошторисів, ставок податків, зборів, цін у планованому періоді; додержання вимог Порядку формування цін на продовольчі товари, затвердженого постановою КМУ від Порядку формування цін на продовольчі товари, затвердженого постановою КМУ від 17.04.2008 № 373.

3) Суб'єкти господарювання подають до Ради міністрів АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій проект декларації і висновок. Декларація погоджується керівником (заступником керівника) уповноваженого органу у дводенний строк.

Декларування зміни цін можна визнати адміністративною послугою (п.1 ст.1 Закону України «Про адміністративні послуги» від 6 вересня 2012 р.), оскільки в результаті здійснення вказаними вище органами державної влади повноважень щодо видачі висновків і погодження декларацій суб'єкти господарювання набувають право на зміну

цін на продовольчі товари. Тому послуга з декларування зміни цін на продовольчі товари має надаватись з урахуванням вимог Закону «Про адміністративні послуги».

Цей спосіб державного регулювання цін є досить критикованим дослідниками. Висловлюються наступні претензії: практична складність для суб'єктів господарювання здійснювати декларування зміни цін в період повального прогресуючого зростання цін [20, с. 176]; порядок декларування складний, суттєво збільшує документообіг; декларування створює умови для розголошення комерційної таємниці [10, с. 5].

Вищий адміністративний суд України у справі за позовом ТОВ «Виробничо-комерційна фірма «АРІС ЛТД» до Державної інспекції України з контролю за цінами про визнання нечинним та скасування рішення (ухвала від 19.06.2014) розтлумачив поняття ціни, яка регулюється в даному випадку: «оптова-відпускна ціна – це не ціна конкретної накладної, договорів поставки, а ціна, встановлена підприємством...». У судовій практиці розглядалися такі спірні питання декларування зміни цін:

а) як правильно розуміти поняття «місяць», протягом якого має збільшитися ціна на товар, щоби він підлягав декларуванню. У справі за позовом Приватного підприємства «Три Богатиря» до Державної інспекції з контролю за цінами в Херсонській області про визнання протиправним та скасування рішення (ухвала від 22.07.2014) ВАСУ пояснив, що йдеться не про календарний місяць (від першого до першого числа місяця), а про період часу тривалістю в місяць;

б) яких саме продуктів стосується процедура декларування. Це питання вирішується судами із застосуванням положень національних стандартів. Таким чином до числа цих продуктів зараховувались, наприклад, сосиски, сардельки, паштет печінковий, зельц, ковбаса ліверна (ухвала ВАСУ від 01.11.2012 у справі за позовом ЗАТ «Чернігівський м'ясокомбінат» до Державної інспекції з контролю за цінами в Чернігівській області про визнання протиправним та скасування рішення). Водночас ВАСУ ви-

знавав, що при реалізації м'яса вимушеного забою положення щодо декларування зміни цін застосуванню не підлягають (постанова від 30.10.2013 у справі за позовом ВАТ «Агрокомбінат «Калита» до Державної інспекції з контролю за цінами в Київській області про скасування рішення);

в) який саме суб'єкт є відповідальним за проведення процедури декларування. В ухвалі ВАСУ від 30.11.2011 у справі за позовом ТОВ «Інтер-Філд» до Державної інспекції з контролю за цінами в Київській області про визнання нечинним рішення вказано: у випадку реалізації товару, який є об'єктом цінового регулювання, на підставі договору комісії саме суб'єкт господарювання у галузі оптової торгівлі (комітент, а не комісіонер) має виконувати вимоги законодавства про декларування зміни ціни. В ухвалі ВГСУ від 1 серпня 2013 р. у справі за позовом ТОВ «Іонія» до Державної інспекції з контролю за цінами в м. Києві про визнання протиправним та скасування рішення констатується, що декларувати зміну ціни має не тільки той суб'єкт, що власне виробив товар, а й той, який здійснює його пакування, фасування, маркування з подальшою реалізацією через торгові мережі;

5) визначення методик (порядків) формування цін на деякі види продукції. Постановою Уряду України від 17.04.2008 № 373 затверджено Порядок формування цін на продовольчі товари, щодо яких запроваджено державне регулювання. Мінімальні та максимальні інтервенційні ціни об'єктів державного цінового регулювання розраховуються за Методикою, затвердженою постановою Уряду України від 11.02.2010 № 159;

6) *узгодження цін між великим платником (платниками) податків та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, у контрольованих операціях* (так зване *трансфертне ціноутворення*) (п. 39.6 ст. 39 Податкового кодексу України). Порядок узгодження цін у контрольованих зовнішньоекономічних операціях затверджено постановою КМУ від 17.10.2013 № 764. Цей метод державного регулювання цін пере-

слідує конкретну мету – боротьбу з одним із наймасштабніших способів мінімізації оподаткування шляхом укладання угод із пов'язаними особами;

7) укладення договорів про ціни між підприємствами та державою (такий прями метод державного регулювання ціноутворення виділяє С. Чистов [7, с. 226–227]). В Україні цей спосіб ціноутворення на продовольчі товари застосовувався, наприклад, у 2010–2011 рр. [3].

Дослідник відносин у сфері ціноутворення Л. О. Шкварчук [25, с. 83], вчена-юрист В. В. Добровольська [9, с. 153] відносять до прямих методів державного регулювання надання бюджетної дотації товаровиробникам (розраховується, виходячи з метричної одиниці посівної площі, з метою досягнення закупівельних цін рівня мінімальної ціни та/або зниження закупівельних цін до рівня максимальної інтервенційної ціни (п. 8.9 ст. 8 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України»). Судову практику у цій сфері відносин дослідив А. Й. Богдан [2].

Аналіз прямих методів державного регулювання ціноутворення засвідчує, що всі вони мають свої конкретні недоліки, і в більшості випадків підприємці знаходять можливість «обійти» відповідну норму закону про ціноутворення. Зарубіжний досвід державного регулювання ціноутворення на продовольчі товари вказує на те, що пряме державне регулювання цін на продовольчі товари у більшості економічно розвинених країнах відсутнє, а використовуються в основному непрямі методи регулювання цін на продовольчі товари [17, с. 28]. Вчений-економіст І. М. Посохов за результатами власного наукового дослідження резюмує, що використання в основному адміністративних методів державного регулювання цін, що дозволяють стабілізувати ціни в короткостроковому періоді, призводить до більш значного зростання цін в довготривалому періоді. Ефективне державне регулювання цін в умовах ринку треба здійснювати переважно непрямыми методами, оскільки їх застосування не має негативних наслідків для економіки [13, с. 15].

Непрямі методи передбачають зміну кон'юнктури на ринку, встановлення оптимального співвідношення між попитом і пропозицією. Регулювання цін економічними методами здійснюється засобами фінансової, податкової, кредитної, інвестиційної політики [18, с. 92–93]. До числа заходів непрямого державного регулювання продовольчої сфери (в т. ч. тих, які впливають на ціни) дослідники відносять велику кількість заходів, зокрема: встановлення квот; компенсація окремих видів витрат сільгоспвиробників шляхом надання субсидій та інших форм державної підтримки; проведення закупівельних і товарних інтервенцій на відповідних ринках; державні замовлення; встановлення норм і нормативів; надання податкових пільг; встановлення виважених і диференційованих митних тарифів і ставок мита та ін. [14, с. 185; 25, с. 71, 84–85]. Коротко зупинимось на таких непрямих методах:

а) здійснення Аграрним фондом державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) (п. 3.2 ст. 3 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України»). Указаний Закон (статті 6, 7) розрізняє товарні та фінансові інтервенції. Товарні інтервенції здійснюються шляхом продажу окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварду. Фінансові інтервенції здійснюються шляхом придбання окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку;

б) проведення моніторингу цін і тарифів на споживчому ринку.

Порядок проведення такого моніторингу затверджено постановою КМУ від 13.06.2002 № 803. Моніторинг цін і тарифів – це оперативне дослідження рівня цін і тарифів на окремі товари та послуги у регіонах, аналіз і визначення їх динаміки, що здійснюється на підставі інформації та первинних документів підприємств і не є перевіркою дотримання ними державної дисципліни цін. За постановою КМУ від 10.09.2014 № 442 (п. 2) організація та безпосереднє проведення моніторингу цін і тарифів здійсню-

ватиметься Державною службою статистики після ліквідації Держзінспекції.

Моніторинг проводиться за розмірами роздрібних цін, у тому числі розмірами торговельних (постачальницько-збутових) надбавок. Інформація про результати моніторингу цін і тарифів у розрізі регіонів подається Мінекономрозвитку, Антимонопольному комітету та Національному банку з відповідними висновками і пропозиціями щодо поліпшення цінової ситуації. Моніторинг цін і тарифів проводиться за окремими видами соціально значущих товарів і послуг згідно з переліком, затвердженим вказаною вище постановою КМУ (наприклад, це борошно і хліб різних сортів, окремі види круп і м'яса, молочні вироби, олія соняшникова, бензин марки А-95, дизпаливо, електроенергія, житлово-комунальні послуги).

З методом моніторингу схожий такий метод, як *визначення рівня індикативних цін на товари*. Наприклад, центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері рибного господарства, здійснює облік (реєстрацію) зовнішньоекономічних договорів (контрактів) стосовно рибогосподарської продукції окремих груп для визначення рівня індикативних цін на такі товари (ст. 9 Закону «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011).

До числа напрямків державного регулювання ціноутворення на продовольчі товари можна віднести:

1) розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері ціноутворення;

2) визначення способів формування цін (детально проаналізовано вище);

3) антимонопольне регулювання цін [25, с. 87]. Норми про ціноутворення закріплені в основних законодавчих актах конкурентного законодавства. Як нечесна підприємницька практика розглядається пропонування для реалізації продукції за визначеною ціною, якщо існують підстави вважати, що продавець або виконавець не зможе надати таку продукцію за такою ціною, що можна перед-

бачити з огляду на пропоновану ціну та характеристики продукції (ч. 3 ст. 19 Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991);

4) правила доведення інформації про ціну до споживачів. Закон України «Про захист прав споживачів» розглядає інформацію про ціну як елемент інформації про продукцію і визначає правовий режим такої інформації (ст. 15, ч. 4 ст. 17). Ці правила деталізовані в підзаконних нормативно-правових актах з питань здійснення торгівельної діяльності (наприклад, Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів, затверджені постановою КМУ від 15.06.2006 № 833 (п. 20); Правила роздрібної торгівлі продовольчими товарами, затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 11.07.2003 № 185 (п. 16); Правила роздрібної торгівлі алкогольними напоями, затверджені постановою КМУ від 30.07.1996 № 854; Правила торгівлі на ринках, затверджені спільним наказом Мінекономіки України, МВС, ДПА України, Держстандарту України від 26.02.2002 № 57/188/84/105 (пп. 26, 35); Правила роздрібної торгівлі картоплею та плодово-овочевою продукцією, затверджені наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 08.07.1997 № 344 (п. 17, 18, 58)).

Згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (Додаток XXXIX) Україна зобов'язалась імплемента-

вати Директиву Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16.02.1998 про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам;

5) договірне регулювання цін на товари (наприклад, ст. 13 Закону «Про захист прав споживачів»).

Отже, держава застосовує досить широкий арсенал прямого адміністративного та економічного впливу на ціни на велику кількість продовольчих товарів. За нашим дослідженням, можна нарахувати як мінімум сім адміністративних методів державного регулювання ціноутворення на продовольчі товари, щодо непрямих методів – їх коло надзвичайно широке, при цьому ядро становлять заходи державної підтримки аграрних товаровиробників. Як виявилось, кожен із способів і напрямків державного регулювання ціноутворення, пройшовши випробування практикою, має конкретні недоліки. Відповідно, такі недоліки повинні бути проаналізовані фахівцями уповноважених державних органів і підлягають виправленню шляхом внесення необхідних змін до законодавчих актів. Ми також дійшли висновку, що процедура декларування зміни цін може розглядатись як процедура надання адміністративної послуги.

У кінцевому підсумку важливо, щоби закріплені в законодавстві механізми державного регулювання ціноутворення сприяли реальному досягненню поставленої мети такого регулювання, не створювали відчутних перепон в діяльності суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Айналем Л. А. Державне регулювання цін на каву в Ефіопії : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 / Л. А. Айналем; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – 24 с.
2. Богдан А. Й. Порівняльна характеристика регулювання надання державної підтримки сільськогосподарським виробникам у законодавстві України і ЄС / А. Й. Богдан // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 6. – С. 116–122.
3. Вертіль О. До солодкого меморандуму – оперативні групи / О. Вертіль // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 162. – 3 вересня. – С. 5; Вертіль О. Ціни на хліб регулюватиме меморандум / О. Вертіль // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 148. – 12 серпня. – С. 5; Іщенко Г. Гра у цінові гойдалки припиняється? / Г. Іщенко // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 173. – 21 вересня. – С. 1, 3.
4. Волошенко А. В. Державне регулювання ціноутворення в економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / А. В. Волошенко; ВНЗ «Нац. акад. упр.». – К., 2012. – 22 с.

5. Гоць Т. В. Державне регулювання цін на житлово-комунальні послуги : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Т. В. Гоць; НАН України, ДУ «Ін-т економіки природокористування та сталого розв. НАН України». – К., 2011. – 20 с.
6. Джумагельдієва Г. Д. Правове регулювання цін і ціноутворення : дис... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Г. Д. Джумагельдієва. – Донецьк, 2004. – 171 с.
7. Чистов С. М. Державне регулювання економіки / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. – К., 2000. – 316 с.
8. Дешко Л. М. Державне регулювання господарської діяльності у сфері охорони здоров'я : автореф. дис... канд. юрид. наук (12.00.04) / Л. М. Дешко. – Донецьк, 2010. – 27 с.
9. Добровольська В. В. Правові засади державного регулювання підприємницької діяльності в Україні : дис... канд. юрид. наук (12.00.04) / В. В. Добровольська. – Одеса : Одеська національна юридична академія, 2007. – 225 с.
10. Експертний висновок за результатами громадської експертизи регулювання цін (тарифів) на обслуговування рівні. – Львів, 2010. – 14 с. // Електронний ресурс : http://www.civexpert.in.ua/examples/Expert_visnovki_skor.pdf.
11. Онегіна В. М. Формування системи державного регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників : Автореф. дис... д.е.н. : 08.00.03 / В. М. Онегіна. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, 2008. – 39 с.
12. Покатаєва О. В. Державне регулювання цін на соціально-орієнтовані товари та послуги / О. В. Покатаєва, О. І. Трохимець // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 1. – С. 98–101.
13. Посохов І. М. Державне регулювання цін на продукцію соціального значення : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.03 / І. М. Посохов; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – 19 с.
14. Прутула Н. М. Особливості ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в економічно розвинутих країнах / Н. М. Прутула // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2012. – № 4. – С. 184–188.
15. Прокопець Л. В. Державна підтримка як фактор підвищення конкурентоспроможності сільського господарства / Л. В. Прокопець // Актуальні питання підвищення конкурентоспроможності держави, бізнесу та освіти в сучасних економічних умовах : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 лют. 2013 р. : у 3 т. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – Т. 1 : Теоретичні та практичні питання. – 2013. – 112 с. – С. 106–107.
16. Сеперович Н. Цінова ситуація та вплив держави на ціноутворення в аграрному секторі економіки України / Н. Сеперович, О. Шевцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unfpr.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_06_04.pdf.
17. Сидор І. Державне регулювання цін на продовольчі товари : вітчизняна практика та необхідність її удосконалення / І. Сидор // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 1 (34). – С. 25–30.
18. Солодухін Г. О предмете правового регулювання законодавства о ценообразовании / Г. Солодухін // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 11. – С. 91–96.
19. Солодухін Г. Й. Порядок ціноутворення у комунальному господарстві : автореф. дис... к.ю.н. : 12.00.04 / Г. Й. Солодухін. – Донецьк : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2010. – 21 с.
20. Стасіневич С. А. Механізм державного цінового регулювання в цукробуряковому комплексі України / С. А. Стасіневич // Бізнесінформ. – 2013. – № 5. – С. 172–177.
21. Мамутов В. К. Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с. – Библиогр. с. 897–899.
22. Чумакова О. О. Щодо визначення форм і методів державного регулювання ціноутворення / О. О. Чумакова // Управління розвитком. – 2011. – № 4. – С. 152–153.
23. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки / Л. А. Швайка. – К., 2006. – 435 с.
24. Швеченко С. В. Цінова політика сільськогосподарських підприємств в умовах ринку : автореф. дис... канд. екон. наук (08.00.04) / С. В. Швеченко. – Полтава, 2011. – 19 с.
25. Шкварчук Л. О. Ціноутворення : підручник / Л. О. Шкварчук. – К. : Кондор, 2006. – 460 с.
26. Шкевич О. С. Використання зарубіжного досвіду державного регулювання економіки АПК в Україні / О. С. Шкевич // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 140–146.

Апанасенко Е. И. Правовое регулирование ценообразования на продовольственные товары в Украине: основные способы и направления.

В статье исследуются административные и экономические методы государственного регулирования ценообразования на продовольственные товары, направления правового регулирования ценообразования, соответствующая судебная практика.

Ключевые слова: цена, продовольственные товары, граничные цены, декларирование цен, торговые надбавки, уровень рентабельности.

Apanasenko K. I. The legal regulation of a pricing on food-stuffs in Ukraine: main methods and directions.

Administrative and economical methods of a state regulation of a pricing on food-stuffs, directions of legal regulation of the pricing, an appropriate judicial practice are investigated in the article.

Key words: price, food-stuffs, border prices, declaring of prices, trade's addition, profitable level.
